

Elköteleződni a titok ellen/mellett^{1, 2}

Ez a tanulmány olyan politikai kérdéseket tárgyal, amelyekből számos zavarba ejtő dilemma, mély paradoxonok és talán feloldhatatlan apóriák sora fakad. A legnyersebben felvetve a kérdést: vajon a titkosszolgálatok működése és a demokratikus felügyelet mennyiben összeegyeztethetők? Vajon az állami jellegű (vagy szimplán kormányzati) titok szükségképpen eltorzítja a legitimitás, az egyenlő részvétel, az átláthatóság és az elszámoltathatóság ideáljait? Vajon a honpolgári elköteleződés a tömegessé vált megfigyeléssel szemben lehetséges és kívánatos? Noha a mai társadalmak lényegi problémáiról van szó, mégis elmondhatjuk, hogy jelentős részben a politikai filozófia vakfoltjai maradtak. Talán arról lehet szó, hogy a titoknak ez a fajtája a „megkülönböztethetlenség zónáinak”³ (Gilles Deleuze / Giorgio Agamben) sűrű szférájához tartozik, amelyben a közérdekű motivációk és az infrapolitikai érdekek olyan szorosan összekapcsolódnak, hogy a köztük levő különbség eltűnik. Más szóval nyilvánvaló, hogy az állami jellegű titokhoz (amelynek jelentése szélesebb az „államtitoknál”)⁴ kapcsolódó hatalom nem lehet döntő mértékben személyes (vagy privát), ugyanakkor, másfelől, a titok ezen fajtája természeténél fogva nem lehet teljességében nyilvános jellegű sem – mintha a senki földjéhez tartozna. Ezek a problémák meghaladják a politikai filozófia szokványos kereteit és prekonceptióit, továbbá nem redukálhatók a „legitim kényszer” standard kérdésére, ahogyan a biztonság és szabadság sűrűn emlegetett dilemmájára sem. Pontosan ezért olyan nehéz elköteleződni vele kapcsolatban.

A nyilvánosság sajátos változatáról van szó, amely végső soron kiiktatja a nyilvánosságnak az alapvető közegét, a népet. A republikanizmus felől tekintve szembetűnő, hogy a felmerülő nehézségek jelentős mértékben a dominancia kérdése körül forognak, hiszen a titkos intézmények a potenciális, túlcsonduló uralom egy formáját képezik, amely kicsúszik a kontroll alól. Jegyezzük itt meg, hogy mindezt a neoliberalizmus horizontjába ágyazottan is fel lehet vetni: „a neoliberalizmus despotikus természetét” (Queiroz 2017) úgy értelmezhetjük, mint ami szimbiózisban van a titkosszolgálatok uralmi törekvéseivel, összeköti őket a nép kiiktatására (és a láthatatlan kéz beavatkozására)

¹ Ez a tanulmány módosított, bővített változata annak az írásnak, amely a *Filozofija i društvo* folyóiratban jelent meg (27 [2], 419–428) „Engagement against/for Secrecy” címmel.

² E mű megírásának idején a szerzőt, mint a Belgrádi Egyetem Filozófiai és Társadalomelméleti Intézete munkatársát Szerbia Köztársaság Oktatásügyi, Tudományos és a Technológiai Fejlődésért Felelős Minisztériuma támogatta.

³ Ebben a kontextusban *indistinction* és *indiscernability* fogalmi különbségéről lásd: Gilson 2007: 106.

⁴ Nem kell a titoknak jogilag is államtitoknak minősülnie, hogy titoknak tekintsük. Sőt, számos állami jellegű titok jogtalanságokat von magával.

való hajlam, holott egyébként a kommunikatív, információkat áramoltató kapitalizmus és az akommunikatív titkosszolgálatosság nagyban divergálnak. A „titok mint a politikai dominancia eszköze” (Queiroz 2017) tűnik fel a neoliberalizmus általános despotikus természetének kontextusában. Mindez új fényben jelenhet meg, ha szem előtt tartjuk a foucault-i megközelítést, amely a neoliberalizmust kormányzati fejfel gondolkodásnak (*gouvernementalité*) tekinti. Mindazonáltal mi más ösvényeket fogunk követni.

FELOSZTJA-E AZ ÁLLAMI JELLEGŰ TITOK A HONPOLGÁROKAT?

Ebben a fejezetben alapvető politikai fogalmakkal (tájékozott beleegyezés, kivételes állapot, politikai ellenségeskedés) fogunk operálni, az állami jellegű titok nézőpontjából. Az a benyomásunk, hogy az ilyen típusú titok pusztán fennállása is a honpolgárok közti hatalmi egyenlőtlenséget idézi elő, és dominanciát:

1. Sok teoretikus, Jürgen Habermast beleértve, azt sugallja, hogy a modern közszféra az abszolutista állam *arcana imperii* aspektusának elutasítása révén jött létre. Történetileg tekintve, amiképpen a felvilágosodás szakított a premodern állam teológiai-politikai misztériumaival, politikai elődeink elutasították a teljesen ellenőrizhetetlen állami jellegű titkot, amely ellehetetlenítette az igazán szabad közvitákat. Ám még a posztabszolutista államok is eltorzítják az eszmék és érdekek artikulációját, illetve a civil társadalmakban zajló kommunikációt. Az állami jellegű titok természeténél fogva a negatív kommunikáción vagy a lehetőség szerint manipulált artikuláción alapul, ami a tájékozott beleegyezést rendkívül megnehezíti (mint az iraki háború idején előállított hamis információk esete mutatja). Másként szólva, lényegi feszültség lehet a tudásban való közérdekeltség, illetve az állam mint „félrekommunikáló” aktor vagy öntudatosan dezartikuláló/dezinformáló szereplő között. Vajon miképpen valósítható meg a nyilvánosság szférájának egyenlő módon hozzáférhető diskurzív tere olyan társadalomban, amelyben az elnök azt állítja, mint Bill Clinton, hogy „minden reggel titkosszolgálati jelentéssel kezdem a napom”? (idézi Johnson 2007: 5) (S talán mondanunk sem kell, az ellenőrizhetetlen propaganda vagy a kalkulatív hazugság, az *astroturfing* avagy az álfogyasztói csoportok létrehozása, a politikai pártokba és civil szervezetekbe való beszivárgás, a pszichológia műveletek [PSYOP] szintén összeegyeztethetetlenek a nyílt társadalommal.) Összefoglalva: az állami jellegű titok létéből szükségképpen egyenlőtlenség, hierarchia és dominancia fakad a „csendes opció” diszkréciós teréhez hozzáférő kiválasztott kevesek (amelyek társadalmi tőkije többek között maga a titok) és a „tisztátalan” honpolgárok (akiket a titokhoz való hozzáférés képtelensége alapján is meghatározhatunk) között. Ez a kizárólagosság az „operatíván érzékeny információk” tekintetében már eleve megelőzi a nyilvános szférában való, állítólag egyenlő részvételt. Továbbá ezen kereten belül úgy tűnik, hogy a honpolgárok beleegyezése a titkosszolgálati műveletekbe szükségszerűen hipotetikus és szimulált – pontosabban, előre feláldozzák.

2. Az egyenlőtlenség másik fajtája testesül meg a titkosszolgálati szervekben, amelyek a kivételes állapot elvét alkalmazzák ügynökeik tevékenységére. Ez nem csupán rugalmas törvényi és végrehajtási bánásmódot jelent a válsághelyzetekben (amikor

a titkosszolgálatok OBE, azaz *overtaken by events*), hanem speciális törvényeket és kódokat, amelyek az ügynököket immunissá teszik a szokványos törvények vonatkozásában, az adott szituációra való tekintet nélkül. Paradox módon léteznek „legális törvénytörők”, akik mikroszuverénekként védelmezhetik a rendet. Carl Schmitt pontosan ekképpen írta le az állami jellegű titok ambivalens természetét szuverenitáselméletében: figyelmen kívül hagyhatja a törvényt pontosan azért, hogy csakugyan hatékonyra tehesse (Schmitt 1995: XVIII). Vagy, ellenkező szempontból nézve, az állami jellegű titok alááshatja magát a törvény uralmát, amelyet stabilizálni hivatott. Újfént úgy tűnik, hogy a titkosszolgálatok intézménye a honpolgárokat kettéosztja: azokra, akik extra- vagy szupraleális státuszban vannak, s azokra, akik alá vannak vetve az előbbieket diszkréciós hatalmának, dominanciájának.

3. Az ellenségeskedés politikája az állami jellegű titok logikájának meghatározó eleme. Nyilvánvaló, hogy az ilyen jellegű titkot mindenekelőtt a politikai közösség védelmének szükséglete igazolhatja. A terrorelhárítás, a kémelhárítás és a *counter-radicalisation policy*, mint a belső (vagy felemásan belső, vagy potenciálisan belső) ellenségek azonosítása és kiiktatása máris „ártatlanokra” és gyanúsakra osztja föl a honpolgárokat. A titkosszolgálatok működése, mint a hadászati mechanizmusok meghosszabbítása és intézményesítése, feltételezi a prepolitikai, *ex ante* döntést arról, hogy mi lehet szubsztantíve káros, s mi nem (jusson eszünkbe például, hogy az FBI az Occupy mozgalmat potenciális terrorista veszélyként és bűnügyi esetként kezelte). A terrorizmustól való félelemből való előnyt kovácsolás, illetve az extrém tragédiák kihasználása csupán már eleve működő gyakorlat megerősítése. A titkosszolgálatot már eleve „kísérti »az ellenség« erőteljes fantazmája” (Horn 2013: 38), s gyakran úgy tűnik, arra kényszerül, hogy a demokrácia feltételeit nem demokratikus eszközökkel védje. Önnön honpolgárai dolgaiban kémkedve az állam önmagát védi – s ezzel meghosszabbítja a belső háborús állapotot. Bizonyos helyzetekben ez a konfliktus a titok egyes típusai közti versengésként jelenik meg, például mint amikor az állami jellegű titok intézményei elnyomták a titkos társaságokat (a konspiratív *Stillen im Lande* fenyegető elemeit, mint Schmitt fogalmazott) (Schmitt 1938: 92). A titok a politikai közösség létének biztosítója, ugyanakkor e közösség ellehetetlenítője is.

A honpolgárok magánéletének abszolút átláthatósága és az abszolút titkos állami mechanizmusok egymást kiegészítően fenyegetik a demokráciát. Mindent egybevéve elmondhatjuk, hogy az állami jellegű titok a honpolgárok felosztásának különböző módjait eredményezi, s ezekre nem jellemző a szimmetria. Ezek a megalapozó egyenlőtlenségek (a kizárás, a dominancia és az elnyomás vonatkozásában) hatékonyan hozzájárulnak a honpolgári éthosz, a nyilvános észhasználat és az egyenlő részvétel egzoterikus ideáljainak aláásásához. Ennek megfelelően a hatalom látens, opacitásba temetkező oldalának különböző affektív-testies következményei (félelem és sérülékenység) és perceptív-kognitív mellékhatásai (bizalmatlanság és politikai paranoia) lehetnek. Így mielőtt az állami jellegű titokkal szembeni elköteleződést (vagy bizonyos formáit) elemeznénk, először figyelmet kell szentelnünk azon mechanizmusoknak, amelyek az elköteleződést mint olyant veszélyeztetik.

A PATAPOLITIKA VESZÉLYE

Mint korábban említettük, a titok posztabszolutista logikája éles ellentétben van az *aricana imperii* gyakorlataival a legitimitás kérdését illetően. Eva Horn leírása szerint:

„Míg az *arcanum* logikája a titkot a kormányzat legitím dimenziójának tekinti, addig a *secretum modern* logikáját a tudás megvonásának és kommunikációjának, a titok és a nyilvánosság közti szövevényes dialektika jellemzi. A titok itt nem annyira a visszatartott tudás egy darabja, mint inkább »titokhatás« (secrecy effect), amely a titok birodalmát az állandó kétely és a botrány dialektikáján keresztül köti a nyilvános szférához. [...] Az átláthatóság modern demokratikus ideáljának és a politika morálissá tevésének eredményeképpen a titok törékennyé és problematikussá válik, mint amit egyszerre tekintenek szükségszerűnek és értelmetlennek, amit szüntelenül legitímálni kell, ugyanakkor sosem eléggé legitím. [...] Ez ma a politikai titok: amiről ad infinitum beszélnek.” (Horn 2011: 1, 3)⁵

A kortárs titoknak ez a tisztán nem szubsztantív, „titokhatásként” való meghatározása (amelyre nagyban hatottak Jacques Derrida eszmefuttatásai) helyesen sugallja, hogy az államhatalom homályos aspektusának van virtuális hatóköre, amely jelentősen szélesebb a titkosszolgálatokkal kapcsolatos nyers tényeknél. E megközelítés szerint a titok és az átláthatóság elválaszthatatlan.⁶ Paradox módon napjaink társadalmában a „titok” a nyilvánosság kérlelhetetlen nappalában is megjelenik. Ezt a titkosszolgálati épületekkel is illusztrálhatjuk: mint az operatív hatalom hatékonyságának jelei, ezek az épületek lenyűgözően monumentálisak; ám ugyanakkor gondosan el vannak zárva és extrém mértékben biztosítottak. Az állami jellegű titok és a nyilvános szféra közti viszony elmélyíti ezt a paradoxont, s még bonyolultabbá teszi: az állami jellegű titok szüntelenül az önelrejtés mechanizmusai (a titok hajlamos titkos lenni) és az állandó önlegitimáció (amelyet az magyaráz, hogy tevékenysége nem igazolható magától értetődően) között ingadozik.

E kereten belül a titok mindig valamiféle titoktöbbletet implikál. Mivel az állami jellegű titok ismert ismeretlenként (*known unknown*) működik, amely mögött további ismeretlen ismeretlen (*unknown unknown*) rejtőzhet, szükségképpen serkenti a gyengén megalapozott kétely, a félig fiktív hipotézisek, a túldramatizált paranoia, az elképzelt csoportokkal szembeni mély bizalmatlanság, a spekulatív katasztrófizmusok és a minident átfogó szuperkonspirációs elméletek burjánzását. Ezt a jelenséget nevezzük patapolitikának, s a politikához való alternatív viszonyt értjük rajta, amelynek több síkon is depolitizáló effektusai vannak. Azzal, hogy a hatalom „mélyebb” igazságát és a „Nagy Másik” rejtett földalatti valóságát firtatja, lebecsüli és a csakugyan hatékony bíráló alól felmenti azt, ami a politika egzotikus dimenziójában zajlik. Továbbá azzal, hogy falszifikálhatatlan elméleteket terjeszt, aláássa a nyilvános szféra argumentatív mezejét. Ráadásul, noha a patapolitikának gyakran vannak antielitista vetületei (hiszen sokszor

⁵ Losonczi Márk fordítása.

⁶ Ezért vezette be Clare Birchall (Birchall 2011) az „átláthatóság mint titok” (*transparency-as-secrecy*), illetve a „titok mint átláthatóság” (*secrecy-as-transparency*) terminusait.

a felettünk levő ellenséget igyekszik azonosítani), gyakorlóit mégis afféle „kizártan beavatottak” a titok vonatkozásában – valamiképpen azon rendkívüli honpolgárok közé tartoznak, akik tudnak. Végül konstatálhatjuk, hogy a patapolitika nem kérdőjelezi meg a hatalmat, amelyet bírálni igyekszik: a csakugyan hatékony intézményi elemzés helyett leszereli a kritikát azzal, hogy felnagyítja a titkosszolgálatokat, irracionális és reménytelenül ellenőrizhetetlen voltukat hangsúlyozva.

Következtetésképpen leszögezhetjük, hogy az állami jellegű titokkal szembeni elköteleződésnek tudatában kell lennie a patapolitika depolitizáló veszélyének. Híveinek el kell utasítaniuk „a szokásos romantikus nonszenszt, amelynek középpontjában »a titok« mágiája áll” (Tamás 2016), vagyis naivitás nélkül, kérlelhetetlenül kell a titkot demisztifikálniuk.

3. AUDE, VIDE, TACE! – A DEMOKRATIKUS TITKOSSZOLGÁLAT APÓRIÁI

A titkosszolgálati tanulmányok teoretikusai gyakran hangsúlyozzák, hogy a „demokratikus titkosszolgálat” (vagy pontosabban „a titkosszolgálat demokratikus felügyelete”) elcsépelet jelszava csak nemrégiben tűnt fel. Tekintet nélkül arra, hogy ez a kifejezés oximoron-e vagy sem, érthető, hogy miért tartott ilyen sokáig elindítani a demokratizálás folyamatát ebben a mezőben. Nyilvánvalóan amikor az állami jellegű titok mindenki számára hozzáférhető lesz, akkor nem egyszerűen kompromittálva van: elveszti funkcióját. Ennek fényében a demokratizálás mint a nép bekapcsolása lehetetlennek tűnik. Ez magával vonja az államban levő államtól (*statum in statu*) való félelmet, a demokratikus felügyelet számára sötét, érinthetetlen zónát, a saját életet élő speciális hatalmat, amely csak önmaga által elszámoltatható, azaz a dominancia jellemzi, továbbá „a kommunikáció, a dokumentálás és a jelentéstevés hiányának leplébe burkolózik” (Horn 2011: 14), a hatalommal való különböző visszaélések lehetőségével (mint a törvényen kívüli kiküldetések, az elektronikus beszélgetések megfigyelése, az érzékeny adatok gyűjtése, a személyek vagy a lakások átkutatása stb.). Ismét felvetődik a kérdés: mit jelent, amikor valami lényegire *in camera*, azaz nem nyilvánosan derül fény? Hasonlóképpen: mit jelent, amikor egy olyan régió, mint Grönland vagy Åland elnyeri autonómiáját, kivéve az anyarszág titkosszolgálataitól való autonómiát? Mit jelentene, ha létrejönne egy még ellenőrizhetlenebb, összeurópai titkosszolgálat?

Voltaképpen amit általában a „demokratikus titkosszolgálaton” értünk, a hatalmi ágak óvatos kombinálására vonatkozik, gyakran mindegyik ágat (a végrehajtóit, a parlamentárist és a bírósági elszámoltathatóságot) beleértve. Ám a hatalmi ágak egyensúlya doktrínájának nem kellene elmosni a különbséget a nép hatalommal való felruházása és az elektorális-képviselői vagy az „arisztokratikus” intézmények között. Mi több, úgy tűnik, hogy az állami jellegű titok logikája további depolitizálást tesz szükségessé. Egy idézet Hans Borntól és Thorsten Wetzlingtől jól szemléltetheti ezt a szempontot: „a nagyobb átláthatóság és a nyilvános elszámoltathatóság a fékek és ellensúlyok jobb rendszeréhez vezet. Másrészt a szolgálatok és tevékenységük a normális politikai vita

részévé válik, ami annak veszélyét eredményezi, hogy a politikai viták egyes szereplői a szolgálatokat és munkájukat a maguk hasznára igyekeznek hajtani.” (Born–Wetzling 2007: 325) Más szóval van egy megalapozottnak tűnő félelem a közvetlen demokratizálástól, s úgy tűnik, hogy védelemben kell részesíteni a titkosszolgálatok prepolitikai és infrapolitikai jellegét. Mintha a „politizáció” lehetőségét pontosan abban a pillanatban zárnák ki, amikor a titkosszolgálat mezejére léphetne – íme az állami jellegű titok egyik lényegi apóriája. Hasonló aggodalmak éppen ellenkező következtetéseket is eredményezhetnek: például a parlamenti képviselőket pontosan a „politizálás” megakadályozása végett akadályozhatják meg a titkosszolgálatok felügyeletének gyakorlásában, de ugyanezen félelem jelentheti a végrehajtói hatalom erőteljes korlátozását is a titkosszolgálatokra való hatásgyakorlás tekintetében, illetve a kétpárti parlamentáris felügyelet növekedését – éppen azért, hogy ellehetetlenítsék a titkosszolgálatok politikaivá téételét. Sőt, míg számos teoretikus azt állítja, hogy a politikai pártok előnyt kovácsolhatnak a titkosszolgálatok felügyeletéből, mások azt sugallják, hogy nincs elegendő motiváció a parlamenti képviselők számára ahhoz, hogy elköteleződjenek a proaktív felügyelet mellett, hiszen a zárt bizottságokban végzett munkájukért nem jár közvetlen jutalom a választóktól. Amikor tehát az *input* a meghatározó, azaz a végrehajtói hatalom és a titkosszolgálatok között *ex ante* viszony van, akkor annak veszélye merül fel, hogy az állami jellegű titkot önkényes politikai preferenciák mentén kormányozzák, a politikai semlegességen túl. Amikor pedig, másfelől, az *output* mozzanatán és az ellenőrzésen van a hangsúly, tehát a parlamenti szereplők és a titkosszolgálatok közti *ex post* viszonyon, akkor az fenyeget, hogy az *ex post facto* elszámoltathatóság pusztán valamiféle szerény tűzoltásra redukálódik. Összefoglalva: mindig fennáll a depolitizálás és a politikai döntések metadilemmája. Állítólag a titkosszolgálatoknak nem szabad politikai jellegűeknek lenniük, s „egyetlen titkosszolgálatnak sem szabad hatást gyakorolnia az adott ország intézményi, politikai, militáris, rendőrségi, szociális és gazdasági viszonyaira, illetve a törvényesen létrehozott politikai pártok létére” (idézi Estévez 2007) – ugyanakkor szükségszerűen vannak politikailag érzékeny kérdések, s a végrehajtói hatalmat be kell vonni a döntéshozatalba. Így hát a titkosszolgálatok szüntelenül az öndepolitizálás és a kirívó, „nyílt ajtók” melletti „politizálás”, a rearkanizálás mint tiszta autonómia és a heteronómia mint a tiszta titok elárulása között ingadoznak.

Kísértetiesen hasonló nehézségek jelennek meg a hatalom más ágaival kapcsolatban. Például azt állítják, hogy „a bírák túlságosan tovakodó beavatkozása a végrehajtói szférához közelítheti őket, tehát az államhatalom egyes ágai közötti határ eltűnése fenyeget” (Leigh 2007: 76). Ki fogja hát őrizni az öröket, ki fog vigyázni a ránk vigyázókra? Evidens, hogy az adminisztratív vagy parlamentáris vagy végrehajtói felügyelet csakis annyiban lehetséges, ha a titkosszolgálatok hajlandók alávetni magukat a külső ellenőrzésnek, s ha még a saját falaikon belüli tevékenységük problematikus aspektusairól is hajlandók beszámolni. *S vice versa*, a felügyelet csak annyiban lehetséges ténylegesen, ha az állami jellegű titok ellenőrzésére vonatkozó érdekek intézményesen biztosítottak. Mint a lengyelországi felügyeleti gyakorlatokról szóló esettanulmány mutatja, az érzékeny adatokhoz való parlamentáris hozzáférés függ a titkosszolgálatok diszkréciójától (Zybertowitz 2005), attól, hogy mennyire engednek betekintést.

A TITKOSSZOLGÁLATI ÜZEM ÉS A LIBERÁLIS MEGKÖZELÍTÉS KORLÁTAI

A liberális teoretikusok természetesen nem csupán a hatalmi ágak egyensúlyának doktrínáját emlegetik, hanem a privát szféra mint a titkosszolgálatok kiemelkedő áldozatának védelmét. Noha az úgynevezet nyílt forráskódú forradalmat követően a titkosszolgálatok döntő mértékben olyan forrásokra támaszkodnak, amelyek potenciálisan hozzáférhetők bárki számára, a privát szféra és az állami jellegű titok közti konfliktus továbbra is fennáll. Ami az állami jellegű titkot és a liberalizmust illeti, Alain Dewerpe kategorikusan fogalmazta meg az álláspontját: „a »társadalmi szerződés« megszünteti bármiféle titok lehetőségét a hatalom végrehajtásában, az átláthatóság mindennemű hiányát a szuverén szándékaiban, bármiféle excesszust a kormányzati tevékenységben, és bármiféle törvényi átmeneti övezetet, amely lehetővé tenné a titkos eszközök alkalmazását. Minden hatalmat a nyilvánosság elve ural. A liberális gondolkodás cenzurálja a titok terét” (Dewerpe 1994: 78). Nyilvánvaló, hogy ez az álláspont túlzó, ám Dewerpe helyesen hangsúlyozza, hogy az állami jellegű titok elfogadhatatlan, de legalábbis igen csak problémás a liberalizmus szempontjából, legalábbis normatív nézőpontból tekintve. Továbbá a privát szféra védelmét nem lehet az átlátható és elszámoltatható hatalom követelésére redukálni. A privát szféra védelme a magántulajdon jogából ered, és meghaladja az állami intézmények szabályozásának kérdését.

A liberális teoretikusok többnyire egyoldalúan a privát szféra védelmére összpontosítanak, s szembeállítják a „legitim kényszer” birodalmával, amelyet korlátozni és ellenőrizni kell, hiszen egyébként zsarnoki, abszolutista vagy totalitárius lesz. Másként fogalmazva, a liberális elméletek az autentikus privát szféra és a veszélyes állami intézmények bináris ellentétpárjával operálnak – a titokhoz való jog mint a beavatkozástól való mentesség így szembekerül az állami jellegű titokkal. Ugyanakkor magának e megközelítésnek a kerete hamis. Először is megismétli a standard liberális attitűdöt, amely számára az egyenlő részvétel, a szimmetria és az átláthatóság kérdései csak a „legitim kényszer” szféráján belül vethetők fel. Továbbá ez a felfogás vak marad az állami intézmények és a privát szféra fokozott összefonódásával szemben. A mai, nyílt forráskóddal dolgozó titkosszolgálatok jól illusztrálhatják ezt: „az OSINT [*Open-Source Intelligence*] megváltoztatja a titkosszolgálat hagyományos koncepcióját; 2015 óta a legtöbb kis vagy közepes méretű állam a titkosszolgálati szempontból releváns adatokhoz a kereskedelmi szatellitok széles spektrumából juthat hozzá. Ez a fejlődés mindinkább megnöveli a privát szektor jelentőségét a titkosszolgálatok vonatkozásában. Az általános technológiai forradalom, s különösen az OSINT megsokszorozza a versengést a titkosszolgálati termelésben. Immár több szereplő van a titkosszolgálatok terepén, s ez »titkosszolgálati üzemet« [*intelligence factory*] fog eredményezni” (Díaz Matey 2005). Az igazi veszély talán nem is az államon belüli államból fakad, hanem a titkosszolgálati üzemből, amely végképp elmosza a privát szféra és az állami intézmények közti határvonalat. A megnövekedett tömeges felügyelet a privát szférán belül és a „titkosszolgálati-indusztriális komplexummal” (*intelligence-industrial complex*) kapcsolatos kihívás vakfolt marad a titok liberális elméletei számára,

amennyiben megelégszenek a privát szférának mint a szabad szerződéses viszonyok ártatlan birodalmának dicsőítésével.

ELKÖTELEZŐDÉS A RIADÓT FÚJÓK KORÁBAN

Milyen következtetést vonhatunk le a fenti meglátások alapján, anélkül, hogy bármilyen hamisan oltalmazó útmutatással rukkolnánk elő? Kétségtelen, hogy ma sokkal könnyebb a titkosszolgálatokkal kapcsolatos kérdésekről beszélni, mint tíz évvel ezelőtt, hiszen a *whistleblowerek* és más aktivisták, Edward Snowden, Julian Assange és Chelsea Manning korát éljük. Ám eredményeik gyakran „a törvényt újíró törvényenkívüliek” és „a hatalom igazságát elmondó hősök” romantikus képében jelennek meg, ahelyett, hogy figyelmet szentelnének a szisztematikus, intézményes elszámoltathatóság és átláthatóság problémájának, különös tekintettel a független civil szervezetek külső felülvizsgálatra. Naiv lenne azt gondolni, hogy az illegitim tevékenység hosszú távon hatékonyan megakadályozható tisztán informális és moralizáló álláspontból. Olyan fékekről és ellensúlyokról kellene gondolkodnunk, amelyek plurális, rugalmas elszámoltathatósági mechanizmusokat eredményezhetnének a mai „széttöredezett szuverenitás” és a „hálózatos kormányzatiság” keretében, a pusztán belső titkosszolgálati kontrollon túl, amely elzárkózik a nyilvános vitától. Mint már említettük, számos kockázati faktor van a titok mellett/ellenében való elköteleződés tekintetében. Noha nem kell lebecsülnünk a biztonságos internethasználattal kapcsolatos gyakorlati tanácsokat (a technológiák magánjellegű használatával kapcsolatban, például a titkosított, fetörhetetlen kommunikáció dolgában), ne feledkezünk meg róla, hogy a pusztán defenzív stratégia csupán meghosszabbítja a lényegi módon asszimetrikus keretet, amelyben a közönséges honpolgárok nem tudnak hatni a titkosszolgálatokra. Mi több, a magánszféréért síkra szálló mozgalmak és a digitális jogi csoportok nem hagyhatják figyelmen kívül, hogy a privát szféra nem tisztán ártatlan szféra, amely egyszerűen szembeállítható lenne a potenciálisan illegitim állami mechanizmusokkal. Így a titok mellett/ellenében való elköteleződésnek két síkon kell küzdenie a naivitással: egyfelől szem előtt kell tartania, hogy a privát szféra maga is olyan mező, amely jelentősen hozzájárul a tömeges felügyelet burjánzásához (vagyis a privát vállalatokra is nyomást kell gyakorolni e téren), másfelől pedig tudatában kell lennie a nyilvános szférán belüli veszélyeknek (a manipulált közbeszédetől és a „biztonsági színháztól” [*security theater*] a patapolitikáig). Következtetésképpen azt mondhatjuk, hogy a titkosszolgálati üzem uralmától való szabadság nem pusztán a magánszféra, azaz a helytelen beavatkozás hiányának vagy a nyilvános elvitatás lehetőségének a kérdése – sokkal inkább közjő, a hatalom effektív kontrollja. Politikai kérdés. Talán fölösleges mondani, a riadót fújók szerepe nem lehetne fontosabb. Ám az új típusú intézmények megteremtése vagy a fennállók átalakítása nélkül rendkívüli erőfeszítéseik pusztán magányos akciók maradnak. Lehetetlen megváltoztatni az állami jellegű titok világát anélkül, hogy legalább valamilyen értelemben magunkhoz ragadnánk a hatalmat, és felszámolnánk a dominanciát. S így talán egy

napon a „titok utáni” (*post-secret*) politika vagy egyfajta „nyílt titok” (*open secret*) is elképzelhetővé válik.

IRODALOM

- Birchall, Clare (2011), „Introduction to 'Secrecy and Transparency'. The Politics of Opacity and Openness”, *Theory, Culture & Society* 28 (7–8): 7–25.
- Born, Hans – Wetzling, Thorsten (2007), „Intelligence accountability: challenges for parliaments and intelligence services”, in: Johnson, Loch K. (ed.), *Handbook of Intelligence Studies*. London – New York: Routledge, 315–329.
- Dewerpe, Alain (1994), *Espion. Pour une anthropologie du secret d'État contemporain*. Paris: Gallimard.
- Díaz Matey, Gustavo (2005), „Intelligence studies at the dawn of the 21st century: new possibilities and resources for a recent topic in international relations”, (internet) hozzáférhető itt: <https://www.ucm.es/data/cont/media/www/pag-72533/Gustavo2.pdf> (utolsó letöltés 2019. október 6-án)
- Estévez, Eduardo E. (2007), „Developments of the democratization of intelligence in Argentina: Trends in secrecy policy. Implications for comparing transitional settings”, (internet) hozzáférhető itt: <https://fas.org/irp/world/argentina/trends.pdf> (utolsó letöltés 2019. október 6-án)
- Gilson, Erin Cunniff (2007), „Zones of Indiscernability: the Life of a Concept from Deleuze to Agamben”, *Philosophy Today* (Supplement): 98–106.
- Horn, Eva (2011), „Logics of Political Secrecy”, *Theory, Culture & Society* 28 (7–8): 1–20.
- Horn, Eva (2013), *The Secret War. Treason, Espionage and Modern Fiction*. Evanston, Illinois: Northwestern University Press.
- Johnson, Loch K. (ed.) (2007), *Handbook of Intelligence Studies*. London – New York: Routledge.
- Leigh, Ian (2007), „The accountability of security and intelligence agencies”, in: Johnson, Loch K. (ed.), *Handbook of Intelligence Studies*. London – New York: Routledge, 67–82.
- Queiroz, Regina (2017), „From the exclusion of the people in neoliberalism to publicity without a public”, (internet) hozzáférhető itt: <https://www.nature.com/articles/s41599-017-0032-1#ref-link-section-d10675e1787> (utolsó letöltés 2019. október 6-án)
- Schmitt, Carl (1938), *Der Leviathan in der Staatstheorie des Thomas Hobbes. Sinn und Fehlschlag eines politischen Symbols*. Hamburg.
- Schmitt, Carl (1995), *Die Diktatur: Von den Anfängen des modernen Souveränitätsgedankens bis zum proletarischen Klassenkampf*. Berlin: Duncker and Humblot.
- Zybertowicz, Andrzej (2005), „An Unresolved Game. The Role of the Intelligence Services in the Nascent Polish Democracy”, in: Johnson, K. – Leigh, Ian (eds.), *Who's watching the spies? Establishing intelligence service Accountability*. Washington: Potomac Books, 145–159.
- Tamáš, G. M. (2016), „Orbán és én nem tartjuk egymást hülyének”, (internet) hozzáférhető itt: http://mno.hu/nagyinterju_magazinban/tgm-orban-es-en-nem-tartjuk-egymast-hulyenek-1331675?utm_source=mandiner&utm_medium=link&utm_campaign=mandiner_201603 (utolsó letöltés 2019. október 6-án)

III. Politikai gazdaságtan
